

Pavel Kopeček

Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943–1945

Zatýkáni a popravy v průběhu 1. a 2. stanného práva v letech 1941–1942 znamenaly v přerovském regionu konec organizovaného protifašistického odboje napojeného na Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) a tzv. Moravskou pětku.¹ Ti ilegální pracovníci, kteří unikli zatčení, neměli v následujícím období podmínky pro obnovení odbojové aktivity. Hromadné represe odradily na určitý čas i statečné vlastence a navíc bylo zřejmé, že i když vojenské síly protifašistické koalice dosáhly na frontách řady významných úspěchů a nastal zásadní přelom ve vývoji 2. světové války, ke konečné porážce nacistického Německa a osvobození českých zemí v nejbližším časovém horizontu nedojde.

Přes tyto složité podmínky začaly už na konci roku 1942 vznikat v protektorátu Čechy a Morava nové rozsáhlejší odbojové struktury. Organizací, která se snažila nahradit rozbité Ústřední vedení odboje domácího, byl Přípravný revoluční národní výbor (PRNV). Mezi jeho vedoucí představitele patřili např. bývalý čs. ministr zahraničí Kamil Krofta, básník a dramatik Jaroslav Kvapil, literární historik a teoretik Václav Černý, právník a publicista Emil Lány atd. Členové PRNV udržovali spojení s čs. exilovou vládou v Londýně a dalšími ilegálními organizacemi v českých zemích i na Slovensku. Program této odbojové organizace obsahoval nezávislost Československa, spolupráci se SSSR, zúžení politického systému na tři strany a potrestání Němců. V přípravě povstání proti nacistům se angažovala zejména vojenská část PRNV v čele s generálem Zdeňkem Novákem, která navazovala na činnost Obrany národa.

Tato vojenská část PRNV zasahovala svou činností i na Přerovsko. Veličkem plánovaného protinacistického povstání v prostoru Morava-Sever, zahrnujícím okresy Boskovice, Litovel, Olomouc, Přerov, Prostějov, Kroměříž, Hranice, Ostrava, Frýdek-Místek a Vsetín, byl jmenován plukovník generálního štábu František Rakovčík, který bydlel v Přerově. Někdy v průběhu první poloviny roku 1944 se František Rakovčík zúčastnil v Praze porad vojenských představitelů PRNV, při nichž byly projednávány konkrétní organizační plány povstání.

Do odbojové činnosti PRNV ale zasáhlo gestapo, které na stopu této organizace narazilo už v průběhu roku 1943, v létě 1944 ji rozbilo a zatklo většinu jejích vedoucích představitelů. Dne 22. června 1944 byl zatčen i generál Zdeněk Novák.²

Svoji organizátorskou aktivitu obnovil na konci roku 1942 i významný představitel odbojové organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) Josef Grňa, který žil od začátku října 1941 v ilegality. Josef Grňa začal společně s kapitánem gen. štábu Karlem Štainerem-Veselým vytvářet novou

odbojovou organizaci, která se původně nazývala Přípravný revoluční výbor, počátkem roku 1944 se přejmenovala na Jaro a od léta 1944 nesla název Rada tří. Její centrum bylo na Českomoravské vrchovině, ale řada jejích skupin působila i v jiných oblastech Čech a Moravy. Ve své politické platformě navazovala Rada tří na původní levicově demokratický program Petičního výboru Věrní zůstaneme, nyní zpracovaný v modifikované a zkrácené podobě pod názvem Co chceme. V čele politického vedení Rady tří stál Josef Grňa, vojenským velitelem organizace byl generál Vojtěch Boris Luža a po jeho smrti 2. října 1944 převzal velení na Moravě kapitán Josef Robotka a v Čechách Karel Štainer-Veselý. Díky radiostanicím západních paravýsadek udržovala Rada tří spojení s Londýnem a přes řadu bolestných ztrát působila aktivně až do konce nacistické okupace.³

Josef Grňa měl v letech 1939–1941 řadu aktivních spolupracovníků na střední Moravě a zejména na Přerovsku (např. učitelku Růženu Stokláškovou nebo železničáře Karla Smělíka), ale jeho pokusy o oživení odbojové činnosti v tomto prostoru na jaře 1942 zůstaly vzhledem k rozsáhlému zatýkání v průběhu prvního stanného práva neúspěšné.⁴ Na Přerovsko měla ale v závěrečné fázi okupace zasahovat činnost jedné ze skupin Rady tří, která měla krycí označení „Brázda“. Jejím velitelem měl být poručík Zdeněk Žárský (krycím jménem „Brázda“), Grňův blízký spolupracovník. Existence skupiny „Brázda“, která měla operovat zejména na Kroměřížsku, je nicméně značně problematičtější a není vyloučeno, že byla do značné míry vykonstruována v poválečném období umělým propojením činnosti několika samostatně působících skupin kroměřížského odboje. Někteří přerovští ilegální pracovníci, kteří s těmito skupinami spolupracovali – např. Vladimír Kupčík – byli také určitou dobu nevědomky napojeni na tzv. „volavčí síť“ brněnského gestapa.⁵

Nejvýraznější impulzy pro aktivizaci odbojového hnutí na celé východní Moravě přišly až v průběhu roku 1944, a to zvnějšku. Stalo se jimi přistání západního paravýsadku CLAY v dubnu 1944 a poté přechod 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky v září a říjnu 1944 ze Slovenska na Moravu.

1 Podrobně o skupinách PVVZ a Moravské pětky na Přerovsku viz KOPEČEK, P.: *Odbojové skupiny Petičního výboru Věrní zůstaneme a Moravské pětky na Přerovsku v letech 1939–1942*. In: Sborník SOKA Přerov. Přerov 2009, s. 119–157.

2 K PRNV viz LAŠTOVKA, V.: *Úloha PRNV v českém protifašistickém hnutí odporu*. In: Slovenské národní povstání a náš odboj. Praha 1975, s. 204–225. K zapojení F. Rakovčíka do PRNV viz Státní okresní archiv Přerov (dále SOKA Přerov), sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, dotazníky k odbojové činnosti. V literatuře pak SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*. Praha 1993, s. 143.

3 K Radě tří viz GRŇA, J.: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno 1968. ŠTAINER-VESELÝ, K.: *Cestou národního odboje*. Praha 1947. JELÍNEK, Z.: *Rada tří*. In: K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu. Praha 1992, s. 39–57. SMUTNÝ, D.: *Odbojová ilegální organizace Rada tří*. In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého, 1967, č. 2, s. 67–87.

4 GRŇA, J.: cit. dílo, s. 137.

5 Ke skupině „Brázda“ viz KRČÁL, M.: *Rada tří na Kroměřížsku a Přerovsku*. Střední Morava – vlastivědná revue, 24/2007, s. 4–14. *Vzpomínky Vladimíra Kupčíka*. Kultura Přerova (dále KP), listopad 1966, s. 105–108.

Spolupráce s výsadkem CLAY

Desant CLAY ve složení četař aspirant Antonín Bartoš (velitel), četař aspirant Jiří Štokman a četař aspirant Čestmír Škola (radiotelegrafista) seskočil v noci z 12. na 13. dubna 1944 mezi obcemi Racková a Hostišová v okrese Zlín. Výsadek měl zpravodajské, spojovací a organizační úkoly. Jeho osudy jsou zevrubně popsány v řadě publikací, proto se zde zaměříme zejména na jeho činnost související s Přerovskem a Hranickem.⁶

Po seskoku se parašutistům podařilo rychle uchytit na kontaktní adrese u zámečnicka Oldřicha Procházky v Bystřici pod Hostýnem. V tomto městě už v roce 1939 vznikla místní skupina Obrany národa, jejímž velitelem byl úředník městské spořitelny a starosta místního Sokola František Ermis. Mezi další členy skupiny patřili zmíněný Oldřich Procházka, dále nájemce hotelu Říka Antonín Srkala, učitel Josef Novák, hostinský na Tesáku František Kubič, úředník firmy Impregna Oldřich Dolák, četnický strážmistr Jan Filip, městští strážníci Vojtěch Zicháček a Karel Kučera a další. Tato skupina mj. spolupracovala s odbojem v nedalekém Přerově při organizaci ilegálních přechodů hranic na Slovensko a při podpoře rodin zatčených a popravených.⁷

Pro samotné uchycení a následné rozvinutí činnosti výsadku CLAY bylo nesmírně důležité, že jednotlivé vlny zatýkání v průběhu let 1939–1942 se bystrické odbojové skupině i díky její menší angažovanosti takřka vyhnuly – jen v březnu 1941 byl zatčen Antonín Srkala, který v září téhož roku zemřel v Osvětimi, a na konci roku 1942 musel uprchnout do ilegality její velitel František Ermis. Skupina ale ztratila spojení s jinými odbojovými centry a v následujícím období se její členové věnovali zejména ukrývání a zásobování pronásledovaných ilegálních pracovníků, kteří našli v městečku v těsném sousedství Hostýnských hor útočiště.

Tak se v Bystřici pod Hostýnem mj. ukrýval od konce října 1941 až do května 1943 u manželů Zicháčkových Jan Skopal, obchodník z Brodku u Přerova, kterého gestapo hledalo kvůli spolupráci s parašutistickým výsadkem S-1/R vyslaným v září 1941 ze SSSR na Moravu. Jan Skopal poté přešel do Vnorov a přes hranice na Slovensko. Dalším ukrývaným odbojářem v Bystřici pod Hostýnem byl nájemce hostince na Tesáku František Kubič, rovněž původní spolupracovník výsadku S-1/R, jehož zde po jeho útěku před gestapem v listopadu 1941 přechovávali nejdříve manželé Ermisovi a poté od prosince 1941 až do května 1942 manželé Zicháčkovi. Ti ukrývali i poštovního úředníka Františka Rendla, spojku přerovského odboje s organizací Modrý kruh-Avala. František Kubič se pak od listopadu 1942 až do 27. prosince 1944 s přestávkami v letních měsících ukrýval v Bystřici pod Hostýnem u manželů Plucnarových.⁸

Nyní se tedy Bystřice pod Hostýnem stala základnou činnosti výsadku CLAY a parašutisté odtud prostřednictvím místních odbojových pracovníků začali budovat rozsáhlou organizaci, která postupně obsáhla okresy Hranice, Valašské Meziříčí, Vsetín, Holešov, Uherské Hradiště, Hodonín, Kyjov, Židlochovice, Kroměříž, Zlín, Uherský Brod, Přerov, Bystřici pod Hostýnem, Ostravu a Frenštát pod Radhoštěm. Souběžně s rozsáhlou a systematickou zpravodajskou činností byla v těchto okresech vytvářena i organizační základna pro protinacistické ozbrojené povstání, vybírány plochy

pro letecké shozy zbraní, formovány přijímací skupiny pro jejich převzetí atd. Radiostanice výsadku EVA přitom vysílala z Bystřice pod Hostýnem a také z nedalekých Blazic. Pro členy domácího odboje přímé radiotelegrafické spojení se zahraničím otevřelo možnosti efektivní zpravodajské činnosti a perspektivu získání zbraní a rovněž koordinovaná příprava protinacistického povstání tím získávala konkrétní obrysy.

Prvním stavební kámen ve vytváření této rozsáhlé podzemní organizace představovalo už v květnu 1944 zapojení politického okresu Hranice, který dostal krycí označení C jako „Cyril“. Vedením zpravodajské činnosti byl v Hranicích pověřen odborný učitel Josef Ševčík a po jeho brzkém zatčení 7. června 1944 tuto úlohu převzal odborný učitel Jaromír Pukl, ilegální pracovník napojený v první fázi okupace na brněnskou odbojovou skupinu vedenou Františkem Píškem a Václavem Burešem. I na Hranicku brzy došlo k zapojení řady dalších vlastenců do ilegální práce, jako velitel vojenské organizace byl zde určen poručík Jaroslav Václavík a jeho zástupcem se stal štábní kapitán Arnošt Jurka.⁹

V polovině června 1944 byl do organizace vytvářené skupinou CLAY zapojen prostřednictvím poručíka Jana Marka z Holešova i okres Přerov, a to pod krycím označením K jako „Kamil“. Zpravodajským vedoucím přerovského okresu se stal Vladimír Vincena a velitelem bojové organizace poručík Bohuslav Šída. Oba dva byli úředníci Středomoravských elektráren (SME) a původní členové zpravodajské sítě ředitele SME Jana Polácha, popraveného v září 1941. I na Přerovsku nyní došlo k zapojení řady osob do ilegální práce, velkou úlohu zde obdobně jako v Hranicích hráli bývalí aktivní i záložní důstojníci a poddůstojníci čs. armády, kteří se už v roce 1939 vesměs angažovali v činnosti Obrany národa. Mezi hlavní organizátory odbojové činnosti patřil i MUDr. František Štastný, který se mj. už v roce 1941 účastnil ukrývání dvou anglických letců uprchlých ze zatackého tábora a rovněž spolupráce s výsadkem S-1/R.¹⁰ Zpravodajští velitelé z Přerova i Hranic – stejně jako jejich kolegové z ostatních okresů – pravidelně zasílali parašutistům z CLAY souhrnná zpravodajská hlášení o vojenském i politickém dění ve svých regionech, výrobě zbrojních továren, přesunech německých jednotek, dislokaci vojenských zařízení, činnosti protektorátních úřadů, náladě obyvatelstva apod. Zpravodajská činnost výsadku CLAY byla skutečně impozantní – během svého takřka ročního vysílání odeslala jeho radiostanice EVA přes 800 depeší.

Prostřednictvím Vladimíra Vinceny byl do organizace vytvářené CLAY zapojen i plukovník František Rakovčík, který měl v připravovaném

- 6 K Clay zejména BARTOŠ, A. – KUNC, R.: *Clay-Eva volá Londýn*. 5. přepr. vydání. Praha 1992. SLÁDEK, O.: *Přicházejí z nebe*. Praha 1993. JELÍNEK, Z.: *Západní paraskupiny a domácí odboj*. Praha 1992, s. 63–65. ŠOLC, J.: *Bylo málo mužů*. Praha 1991, s. 144–146.
- 7 DOLÁKOVÁ, M. – HOSÁK, L.: *Dějiny města Bystřice pod Hostýnem*. Brno 1980, s. 143–144. BARTOŠ, A. – KUNC, R.: cit. dílo, s. 194–196.
- 8 Tamtéž.
- 9 Materiály z expozice Pamětní síně odboje v Hranicích a dále pak Hranicko v odbojích 1914–1989. Hranice 1996, s. 29.
- 10 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny „Viktor“ pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

František Kubič, angličtí letci K. Wright a T. Ross, Rudolf Smutek (zleva).
SOKA Přerov

povstání vojensky velet prostoru celé východní Moravy. (Jeho zástupcem byl určen podplukovník František Vítek.) Podrobnosti Rakovčikovy úlohy byly projednávány na jeho dvou schůzkách s velitelem CLAY Antonínem Bartošem. Pro letecké shozy zbraní byla pro Přerov určena plocha u lesa Žebračka, pro Hranice prostor u vesnice Bezuchov.¹¹

V polovině září 1944 se do činnosti CLAY zapojil i František Kubič, který – jak už bylo uvedeno výše – žil v ilegalitě už od listopadu 1941. K prvnímu setkání velitele výsadku Antonína Bartoše s Františkem Kubičem došlo u manželů Plucnarových v Bystřici pod Hostýnem, kde se Kubič ukrýval. Kubič veliteli CLAY oznámil, že v rámci své odbojové aktivity spolupracuje i se svým bratrem Edvardem Kubičem z Ostravy a právě přes svého bratra se dostal do kontaktu s učitelem Františkem Bednářem, který organizuje ilegální činnost na Těšínsku. František Kubič se s Františkem Bednářem znal už z prvních let okupace, kdy spolupracovali při organizaci ilegálních přechodů hranic. (I když samozřejmě nelze mechanicky uplatňovat měřítko podřízenosti a nadřízenosti na podmínky ilegální činnosti, dá se říci, že František Kubič byl jedním z výkonných článků přechodové sítě, kterou František Bednář organizoval a víceméně řídil.)¹²

Názory na osobnost Františka Bednáře se dodnes velmi různí. Bednářovo jednání po jeho zatčení gestapem v Morkovicích 15. listopadu 1942 a zejména po jeho propuštění v prosinci 1943 je předmětem naprosto odlišných interpretací, které se pohybují mezi dvěma krajními polohami – buď to byl zrádce odboje a posléze výkonný konfident gestapa, nebo obětavý ilegální pracovník, který hrál s gestapem odvážnou hru, naoko přijal konfidentský závazek, ale posléze se vymanil z jeho kontroly a po opětovném zatčení na to doplatil životem. Podle těchto diametrálně odlišných hodno-

cení je možné také posuzovat Bednářovy kontakty s velitelem paravýsadku CLAY.¹³

K setkání Františka Bednáře s velitelem CLAY došlo začátkem října 1944 v domě manželů Plucnarových v Bystřici pod Hostýnem. Bednář při něm mj. přijal od Antonína Bartoše pověření navázat spojení s Ostravskem a zapojit se spolu se svými spolupracovníky do organizace budované výsadkem CLAY. Dalšího setkání Bednáře s velitelem CLAY 6. října 1944 u Plucnarů se pak zúčastnil i konfident gestapa František Šmíd („Velký Franta“), který vystupoval jako odbojový vedoucí „západní Moravy“.

Z poválečné výpovědi kriminálního rady Otto Koslowského, úředníka brněnského gestapa, vyplývá, že František Bednář v té době už působil mimo kontrolu gestapa, protože mu nehlásil ani své navázání na výsadek CLAY, ani další odbojové kontakty (např. ve Vsetíně).¹⁴ Nabízí se tedy otázka, proč Bednář Šmída – o jehož vazbě na gestapo samozřejmě věděl – za těchto okolností vůbec na velitele CLAY napojoval. Podle Koslowského se ale i Šmídovo tehdejší jednání vyznačovalo – z hlediska gestapa – značnou mírou svévolnosti a porušováním pravidel, takže i vůči němu existovalo určité podezření, že se snaží získat „alibi“ vůči odboji. Bednář byl pravděpodobně přesvědčen, že i „Velký Franta“ – původně rovněž ilegální pracovník – se chce stejně jako on od gestapa odpoutat a pracovat znovu pro odboj. Za takových okolností by se díky Šmídovým „kontaktům“ nabízely odboji významné možnosti. František Šmíd ovšem vlastní napojení na CLAY na rozdíl od Bednáře gestapu ohlásil, a navíc referoval i o Bednářově spolupráci s parašutisty.

Gestapo na základě Šmídova hlášení logicky vyhodnotilo Bednářovo jednání jako „zradu“ a zorganizovalo jeho opětovné dopadení, ke kterému došlo zřejmě 10. prosince 1944 ve Veverské Bítýšce. (Do pasti ho měl vlákat konfident František Janík.)¹⁵ Pak byl Bednář předveden před Otto Koslowského, vedoucího exekutivního oddělení brněnského gestapa, konfrontován s Františkem Šmídem a následně držen ve vazbě a vyslýchán. „Velký Franta“ poté pokračoval v nepřímých kontaktech přes spojkou s velitelem CLAY a snažil se zjistit co nejvíce o jeho organizaci. Díky Bartošově opatrnosti nebyly ale jeho úspěchy v tomto směru velké. Podle Koslowského se Šmídovi nicméně podařilo infiltrovat organizaci CLAY ve Valašském Meziříčí. Nebezpečí pro členy výsadku CLAY se ale v té době objevilo i z jiné strany.

11 KUNC, R.: *Clay-Eva volá Londýn*. 2. vyd. Brno 1948, s. 177.

12 Tamtéž, s. 178.

13 Negativní hodnocení F. Bednáře viz např. POSPÍŠIL, J. – ŠIKOLA, Č.: *Nešli stejnou cestou*. Přerov 1994, s. 87–100. Zpochybnění konfidentské činnosti F. Bednáře viz ŽAMPACH, V.: *Existovala nerozlučná konfidentská dvojice Velký a Malý Franta?* In: Pocta svobodě. Brno 1995, s. 71–76. ŽAMPACH, V.: *Zradil Moravského Edisona skutečně František Bednář?* Národní osvobození, č. 13, 21. 7. 2007, s. 7. ŽAMPACH, V.: *František Bednář – zrádce nebo hrdina odboje*. In: Morava v boji proti fašismu. Brno 2008, s. 217–245.

14 SOKA Přerov, fond Český svaz protifašistických bojovníků Přerov (dále ČSPB Přerov), 1/5703/1986, protokol s O. Koslowským z 1. 4. 1947.

15 ŽAMPACH, V.: *Zradil Moravského Edisona skutečně František Bednář?* Národní osvobození, č. 13, 21. 7. 2007, s. 7. Jako jiné datum Bednářova opětovného zatčení je uváděn 13. prosinec 1944.

František Rakovčík.
SOkA Přerov

Jaromír Pukl.
SOkA Přerov

Vladimír Vincena.
SOkA Přerov

Kvůli rozrůstající se organizaci napojené na CLAY byl do jejího operačního prostoru vyslán Londýnem další výsadek s krycím označením EMBASSY, který ve složení rotný Karol Mladý (velitel), četař Josef Hariň a desátník Ján Grajzel odletěl do akce 21. prosince 1944 z Itálie. Parašutisté z EMBASSY měli CLAY pomoci a převzít část její organizace pod svoji kontrolu. Jako záchytné adresy dostali parašutisté kontakt na učitele Jaromíra Pukla v Hranicích a Františka Hášu v Prostřední Bečvě v Beskydech. Tyto adresy dodala vysílačka výsadku CLAY. Vzhledem k rozsáhlé ilegální práci obou těchto odbojářů a tedy i jejich potenciálnímu ohrožení ze strany gestapa se ale volba jejich bytů jako úkrytu parašutistů zpětně nejví jako nejvhodnější. Jejím důvodem ale bylo zřejmě to, že i výsadek CLAY měl značné problémy při opatřování svého ubytování a další vhodné adresy osob méně angažovaných v odboji a přitom ochotných ukrýt parašutisty prostě neměl k dispozici. Vážnou chybou této výsadkové operace ovšem bylo, že CLAY nebyla Londýnem o seskoku EMBASSY ve svém operačním prostoru předem vůbec informována.¹⁶

Operace EMBASSY skončila nakonec neúspěšně. Parašutisté byli vysazeni ne u Břestu u Kroměříže, jak bylo původně plánováno, ale u Prostějovic v okrese Prostějov. Ján Grajzel se při seskoku oddělil od svých druhů a při snaze se s nimi spojit byl 22. prosince 1944 dopaden v Olomouci. Po jeho zatčení gestapo získalo obě kontaktní adresy, které parašutisté dostali. Ještě též den vpadli členové přerovského gestapa do bytu učitele Jaromíra Pukla v Hranicích a zatkli Pukla, jeho manželku i obě dcery.¹⁷ V bytě pak byla nastražena past na zbylé dva parašutisty z EMBASSY. Ti skutečně do Hranic po strasti plné cestě dorazili, ale po střetnutí s německou hlídkou se naštěstí rozhodli k Puklovi nejít a pokračovali k učiteli Hášovi na Prostřední Bečvu. Ani zde neuspěli, Háša byl už od 20. listopadu 1944 mrtvý, když se v obklíčení německého stíhacího oddílu sám zastřelil. Jeho dům byl stejně jako Puklův v Hranicích hlídán.

Po zjištění těchto skutečností se oba členové EMBASSY rozhodli přejít hranice na Slovensko, ale nedaleko Horní Bečvy byli 29. prosince nacisty obklíčení. Mladý při přestřelce padl, zraněnému Hariňovi se podařilo z obklíčení uniknout a přejít hranice na Slovensko. Po vyléčení pak bojo-

Jaroslav Václavík.
Převzato z knihy
Clay-Eva volá Londýn.
Praha 1992

val v sestavě partyzánského oddílu Rodina (Vlast) až do konce války. Po zatčení Jaromíra Pukla musel odejít do ilegality vojenský velitel okresu Hranice nadporučík Jaroslav Václavík, jinak ale činnost hranické skupiny CLAY vážněji narušena nebyla.

Neúspěchu EMBASSY předcházeli první vážný úder proti skupinám napojeným na CLAY. Prvním postiženým místem se stal Vsetín, kde byl 15. prosince 1944 kromě řady dalších odbojářů zatčen podnikatel Josef Sousedík, zpravodajský velitel tohoto okresu, který byl za nejasných okolností ještě téhož dne zastřelen. Zatýkání ve Vsetíně pak pokračovalo i v následujících dnech, velitel bojové organizace v okrese Otakar Wollner byl zatčen 3. ledna 1945. Zdá se ale, že do vsetínských skupiny proniklo gestapo v jiné souvislosti a až při následném vyšetřování odhalilo její napojení na CLAY.¹⁸

Ze Vsetína se rozsáhlý úder gestapa přenesl do nedalekého Valašského Meziříčí, kde postihl mj. zpravodajského velitele okresu Ing. Jana Kříže i vojenského velitele štkt. Jana Macha. Zatýkání ve Valašském Meziříčí pak pokračovalo až do března 1945.

Při vyšetřování vsetínských skupin zjistilo gestapo i úlohu poručíka Jana Marka, vojenského velitele okresu Holešov, který v organizaci CLAY plnil úlohu spojky na některé další okresy, mj. i Přerov. Při pokusu o zatčení členy vsetínského gestapa byl Jan Marek na nádraží v Bystřici pod Hostýnem 4. ledna 1945 těžce zraněn a při převozu do přerovské nemocnice zemřel. Jeho statečnou smrtí se na jedné straně gestapo uzavřela cesta k dalším skupinám napojeným na CLAY, na straně druhé se ale mj. přerušilo spojení mezi parašutisty a přerovskou skupinou „Kamil“.

Logicky hlavním cílem úderu gestapa byl samozřejmě samotný výsadek CLAY. Z informací svého konfidenta Františka Šmída brněnské gestapo vědělo, že velitel CLAY Antonín Bartoš, kterého znalo pod krycím jménem „Petr“, se skrývá někde v Bystřici pod Hostýnem, nemělo ale určeno konkrétní místo jeho úkrytu. Šmíd chtěl vylákat parašutistu na „ilegální schůzku“ do Olomouce, kde by proběhlo zatčení, ale opatrný Bartoš to odmítl.¹⁹ V té době už také rostlo podezření ilegálních pracovníků vůči Šmídovi, kterého zlístí odbojáři sledovali a zjistili, že navštívil místní služebnu gestapa.

16 K osudům EMBASSY viz JELÍNEK, Z.: *Západní paraskupiny a domácí odboj*, s. 92–95. SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*, s. 178–179.

17 K Puklově zatčení viz Zemský archiv (dále ZA) Opava, pob. Olomouc, fond Mimořádný lidový soud (dále MLS) Olomouc, Ls 1426/46 – Bohumil Loibner, protokol s Josefou Puklovou.

18 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5703/1986, protokol s O. Koslowskim z 1. 4. 1947. ŽAMPACH, V.: *Zradil Moravského Edisona skutečně František Bednár?* Národní osvobození, č. 13, 21. 7. 2007, s. 7.

19 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5703/1986, protokol s O. Koslowskim z 1. 4. 1947.

Antonín Bartoš, velitel výsadku Clay. Převzato z knihy Clay-Eva volá Londýn. Praha 1992

Za této situace se gestapo rozhodlo upřesnit úkryt velitele CLAY jinak. Využilo k tomu kontaktů svého konfidenta Františka Šmída na Františka Kubiče, ukrývajícího se v Bystřici pod Hostýnem. Šmíd, který před Kubičem vystupoval jako „ilegální vedoucí KSČ na Moravě“, vylákal Kubiče pod záminkou obstarání ilegálního bytu do Ostravy.²⁰ František Kubič, který se v té době opět ukrýval u manželů Plucnarových v Bystřici pod Hostýnem, tam skutečně 27. prosince 1944 odjel a hned při vystoupení z vlaku byl na nádraží zatčen členy brněnského gestapa vedenými kriminálním komisařem A. Mondorfem. Ve stejné době byl

v Ostravě odvezen na gestapo i jeho bratr Edvard Kubič. Po zatčení se František Kubič pokusil ve vazbě o sebevraždu, ale neúspěšně. Následující den, tj. 28. prosince 1944, vyrazila do Bystřice pod Hostýnem skupina brněnského gestapa vedená A. Mondorfem. Kubičovi přechovávatelé manželé Plucnarovi byli zatčeni, ale jinak přinesla akce nacistům zklamání, protože hledání parašutistů z CLAY se u Plucnarů neskrývali a gestapu se zde ani nepodařilo upřesnit místo jejich úkrytu.²¹ Výsledkem akce gestapa ovšem bylo, že nejvíce ohrožení členové bystřické odbojové skupiny přešli do ilegality a parašutisté se rozhodli nebezpečný prostor opustit.

Nyní je ale mohly ohrozit důsledky nezdařené operace EMBASSY, protože místem jejich nového úkrytu se měl stát byt učitele Jaromíra Pukla v Hranicích. (Parašutisté nevěděli, že Pukl byl už před týdnem zatčen.) Jen šťastnou náhodou se velitel CLAY spletl a při hledání Puklova bytu vešel do sousedního domu, v němž byl upozorněn na léčku v Puklově bytě. Pak se mu podařilo varovat i dva zbylé členy výsadku, kteří se do Hranic rovněž přesunovali.²²

Po těchto událostech se členové CLAY přesunuli na jižní Moravu do Tvrdonic a pokračovali ve své činnosti tam. Na základě vyšetřování ve Zlíně se ale gestapu podařilo jejich úkryt odhalit a v noci z 8. na 9. února 1945

zatýkací komando brněnského gestapa posílené příslušníky výcvikové jednotky SS přepadlo usedlost Poláčkových ve Tvrdonicích, ve které se velitel CLAY Antonín Bartoš ukrýval. Tomu se podařilo z obklíčení prostřílet, ale gestapu se přitom bohužel dostala do rukou část radiodepeší vyměněných mezi Londýnem a vysílačkou EVOU, které obsahovaly i řadu jmen a adres členů odbojového hnutí.²³ Při akci v Tvrdonicích byl zatčen i četnický strážmistr Jan Filip z Bystřice pod Hostýnem, hlavní Bartošova spojka. Tyto události opět narušily aktivizaci organizací napojených na CLAY. Výsadek si v té době udržoval spojení už jen do okresů Zlín, Kroměříž, Hodonín a Hranice.²⁴ Velitel CLAY si v radiodepeši ze 17. února 1945 vyžádal varování přes londýnský rozhlas o tom, že František Šmíd a František Bednář jsou konfidenti gestapa. Ještě před odvysíláním této rozhlasové relace z Londýna byl František Šmíd zastřelen 7. února 1945 členy odboje ve Valašském Meziříčí.

Od začátku roku 1945 byla zatýkáním postižena i odbojová organizace v Bystřici pod Hostýnem. Už 14. ledna byl zatčen poštovní úředník Arnošt Sluka, který pro CLAY plnil roli spojky na Františka Šmída. Je pravděpodobné, že toto zatčení souviselo s úsilím nacistů vypátrat parašutisty z CLAY a upřesnit místo jejich pobytu. Gestapo také dopadlo – jak už bylo uvedeno – 9. února v Tvrdonicích četnického strážmistra Jana Filipa a 13. února přišla řada na Oldřicha Procházku, první přechovávatele výsadku CLAY. Dne 28. února a poté 8. března bylo zatčeno dalších deset členů bystřické odbojové organizace, mj. i předseda místního ilegálního národního výboru František Ulehla.²⁵

Co se týče samotného výsadku CLAY, jeho členové museli v důsledku pronásledování gestapem neustále měnit místa pobytu. Vlny zatýkání rovněž znovu zasahovaly jednotlivé organizace napojené na výsadek. Tyto skutečnosti neumožnily radiotelegraficky vykorespondovat letecké shozy zbraní ze zahraničí, takže organizace napojené na CLAY – na rozdíl např. od odbojových skupin navázaných na další západní paravýsadek CARBON působící na jihovýchodní Moravě – žádné neobdržely. Členové výsadku CLAY našli nakonec útočiště v Prušánkách v okrese Hodonín, v nichž je 14. dubna 1945 přešla fronta.

Značná část jejich zatčených spolupracovníků se ale konce války nedožila. Na základě seznamů sestavených jednotlivými referáty gestapa byl 7. dubna 1945 vypraven z Kounicových kolejí v Brně do koncentračního tábora Mauthausen zvláštní transport vězňů, kteří měli být zlikvidováni na základě „Sonderbehandlungu“. Podle upřesněných údajů bylo v tomto transportu celkem 235 osob, a to zejména zatčení příslušníci a spolupracovníci partyzánských oddílů, podporovatelé parašutistických skupin a účastníci odbojového hnutí na Moravě. S výjimkou jednoho Rakušana

20 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5576/1986, svědectví Kubičova spoluvězně J. Šoustala.

21 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5703/1986, protokol s O. Koslowskim z 1.4. 1947.

22 KUNC, R.: *Clay-Eva volá Londýn*. 2. vyd. Brno 1948, s. 212–215.

23 Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, MLS Brno, Ls 2/47-Rudolf König, protokol s R. Königem z 3. 10. 1946.

24 SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*, s. 212.

25 DOLÁKOVÁ, M. – HOSÁK, L.: cit. dílo, s. 147.

Členové zpravodajského výsadku Clay – zleva Čestmír Šíkola, Jiří Štokman, Antonín Bartoš. Převzato z knihy Clay-Eva volá Londýn. Praha 1992

pak byli všichni 10. dubna 1945 zavražděni v Mauthausenu v plynové komoře. Mezi usmrcenými bylo i 44 spolupracovníků výsadku CLAY, mj. Jaromír Pukl, František Kubič, Edvard Kubič, manželé Klement a Anděla Plucnarovi, Oldřich Procházka, František Ůlehla, Jan Kříž, Jan Mach, Jan Filip, Arnošt Sluka, Otakar Wollner a další. Jedním z popravených byl i František Bednář.²⁶

Spolupráce s 1. československou partyzánskou brigádou Jana Žižky

Důležitým faktorem při aktivizaci odbojového hnutí na východní Moravě se kromě výsadku CLAY stalo i působení 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Tato nejpočetnější partyzánská jednotka v českých zemích vznikla z organizátorského výsadku ze SSSR, který v srpnu 1944 seskočil na Slovensku v prostoru Sklabině u Martina. Velitelem výsadku byl poručík Ján Ušiak, náčelníkem štábu kapitán Rudé armády D. B. Murzin. Výsadek se brzy rozrostl v početnou jednotku a přijal název 1. čs. partyzánský oddíl Jana Žižky. V průběhu září a října 1944 se některým částem této partyzánské jednotky podařilo probít na Moravu a zahájit činnost v Moravskoslezských Beskydách. Původní oddíl se přeměnil v brigádu, jejíž jednotlivé části operovaly i v dalších moravských regionech. Přes velké ztráty, které partyzáni i jejich podporovatelé utrpěli při protipartyzánských akcích nacistů – např. 3. listopadu 1944 zahynul v Čeladné i velitel brigády Ján Ušiak – uskutečnili její příslušníci řadu diverzních, bojových a přepadových akcí. Do řad partyzánské brigády vstupovali čeští vlastenci, uprchlíci z totálního nasazení i uprchlí váleční zajatci. Brigáda, které po smrti Jána Ušiaka velel D. B. Murzin, spolupracovala i s řadou dalších odbojových skupin na území protektorátu Čechy a Morava.²⁷

V závěru roku 1944 došlo vzhledem k neblahým zkušenostem s koncentrací v jednom prostoru k decentralizaci činnosti partyzánské brigády a její jednotlivé části operovaly relativně samostatně, což nacistickým protipartyzánským jednotkám i přes řadu dílčích úspěchů znemožňovalo paralyzovat činnost brigády jako celku. Těžiště činnosti štábu partyzánské brigády se nyní přeneslo zejména do Hostýnských a Vsetínských hor. Za této situace se i prostor Přerovska a Hranicka stal pro operace partyzánů velmi důležitý, a to ze zpravodajského, zásobovacího, ale i bojového hlediska.

Po odchodu paraskupiny CLAY na jižní Moravu v závěru prosince 1944 se značná část jí vytvořených skupin napojila na štáb partyzánské brigády a stala se základem tzv. Tajné vojenské a civilní organizace (TVCO) při štábu 1. čs. brigády Jana Žižky. K prvním kontaktům mezi partyzány a sítí CLAY došlo při setkání komisaře brigády Ivana Stěpanova s velitelem okresu Holešov Janem Rolkem v hájence nedaleko Lukovečka, které se uskutečnilo pravděpodobně koncem listopadu nebo začátkem prosince 1944.²⁸ Další setkání mezi zástupci TVCO a štábu brigády pak proběhlo v závěru prosince 1944 přímo v Rolkově bytě v Holešově. Na této schůzce, které se kromě Ivana Stěpanova účastnil i D. B. Murzin a náčelník štábu brigády npor. V. Nastěnko, byly dojednány základní principy zpravodajské a zásobovací spolupráce TVCO s partyzánskou brigádou. Hlavním „důvěrníkem“ TVCO ve vztahu ke štábu brigády se stal – až do svého zatčení na konci března 1945 – bývalý letecký kapitán František Foukal ze Žabárny u Fryštáku (krycím jménem „Horjači“).²⁹

Přerovská skupina „Kamil“ navázala spojení s 1. čs. brigádou Jana Žižky začátkem ledna 1945 právě prostřednictvím Františka Fokala, přičemž další kontakty mezi ní a Foukalem udržoval pak zejména Vladimír Vincena. Na osobní schůzce mezi Foukalem a velitelem přerovské skupiny Bohuslavem Šídou obdržel Šída krycí jméno Viktor, které pak bylo používáno i pro celou přerovskou skupinu. Bohuslav Šída byl zároveň jmenován i velitelem všech tajných vojenských a civilních organizací v politickém okrese Přerov. Činnost skupiny Viktor při spolupráci se štábem partyzánské brigády probíhala pak v podstatě podle modelu zavedeného předchozí spolupráci s CLAY. Podle poválečného výkazu činnosti tvořilo organizační jádro skupiny Viktor osm odbojářů a do dalších dílčích ilegálních úkolů bylo podle potřeby zapojováno dalších dvacet osob. Šlo vesměs o aktivní i záložní důstojníky a poddůstojníky bývalé čs. armády, protektorátní četníky, učitele, lékaře, železničáře a úředníky. Byli mezi nimi vedle Bohuslava Šídy a Vladimíra Vinceny i plukovník František Rakovčík,

26 NEDBÁLEK, F.: *Transport „KL 3“ Brno – Mauthausen*. In: Morava v boji proti fašismu. II. Brno 1990, s. 203–219. GRUNTOVÁ, J. – VAŠEK, F.: *Brněnský transport smrti do Mauthausenu*. Vlastivědný věstník moravský, 2007, č. 2, s. 113–128.

27 K 1. čs. partyzánské brigádě Jana Žižky přehledně viz zejména PŘIKRYL, J.: *První československá partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen–listopad 1944)*. Ostrava 1976 a HROŠOVÁ, M.: *Stručný nástin bojové cesty 1. čs. brigády Jana Žižky*. 2004. Místo vydání neuvedeno.

28 NEUMANN, M.: *Kronika žhavých dní*. (Historie TVCO Holešov.) Holešov 1998, s. 11. V této práci je jako datum tohoto setkání uveden 2. říjen 1944, ale další uvedené okolnosti schůzky této datací odporují – např. nepřítomnost D. B. Murzina kvůli zranění, ke kterému však došlo až na začátku listopadu 1944.

29 HROŠOVÁ, M.: cit. dílo, s. 47.

Dajan Bajanovič Murzin (muž s bradkou) a Bohuslav Šída (stojící vpravo) těsně po válce v Přerově. SOKA Přerov

pplk. František Vítek, MUDr. František Štastný, MUDr. Jaroslav Havel, učitel Vladimír Koksa, poručík František Himr (bratr Jaroslava Himra, velitele 313. čs. stíhací perutě ve Velké Británii), výpravčí z železniční stanice Prosenice Josef Hankus atd.³⁰

Celý politický okres Přerov byl rozdělen na čtyři části a do čela každé z nich byl postaven určený velitel, který zde měl na starosti jednak zpravodajské podchycení, jednak i výstavbu bojové organizace. Zpravodajská činnost skupiny Viktor byla velmi intenzivní, zahrnovala hlášení o ubytovaných nebo přepravovaných německých jednotkách, skladech materiálu, vojenských objektech a opevněních, provozu na přerovském letišti, zrádcích a konfidentech atd.

Skupina Viktor např. zaznamenala a ohlásila, že do Přerova bylo přemístěno velitelství týlových spojů skupiny armád „Mitte“, tzv. Korück 551, v čele s generálem Schneiderem. V dubnu 1945 členové skupiny hlásili přesun německé 8. tankové divize ze Slezska do prostoru Brněnska a pohyb 8. horské divize přes Prostějov ke Konici. Pozoruhodná byla i informace z 23. března 1945 o pohybu zvláštního salónního vlaku Adolfa Hitlera přes Přerov na Ostravu, ve kterém cestovali vysocí němečtí důstojníci. Vojensky důležité byly i zprávy o umístění skladů pohonných hmot v řadě hospodářských objektů, z nichž některé byly posléze napadeny sovětským letectvem.³¹

Vzhledem k opakujícím se problémům štábu 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky s rádiovým spojením předávala TVCO značnou část zjištěných údajů prostřednictvím vysílaček šestičlenného zpravodajského výsadku

4. ukrajinského frontu Orel, který seskočil 23. března 1945 večer jihovýchodně od Holešova na úpatí kopce Lysina.³²

Od března 1945 probíhalo rovněž vytváření bojové organizace v jednotlivých částech přerovského okresu a byli vybráni velitelé v jednotlivých vesnicích, velitelem bojové organizace v samotném městě Přerově se stal plukovník František Rakovčík. Organizačně byl zajišťován i příjem zbraní, které měly být dodány prostřednictvím 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Podobně jako v případě spolupráce s výsadkem CLAY zůstalo ovšem v tomto ohledu pouze u slibů a členové odbojové organizace Viktor si muse- li opatřovat zbraně sami na vlastní pěst.³³

Důležitá byla i zásobovací činnost skupiny Viktor ve prospěch partyzánské brigády. V dosavadních pracích týkajících se partyzánského hnutí je většinou zdůrazňována zejména pomoc obyvatelstva lesních a horských oblastí, ve kterých se partyzánské skupiny přímo ukrývaly. Aniž by se ale význam této pomoci bagatelizoval, je vhodné se zamyslet nad tím, zda poměrně dlouhodobé zásobování partyzánských skupin bylo – navíc v podmínkách válečného hospodářství – možné pouze, nebo především ze zdrojů relativně neúrodných a chudých horských oblastí. Členové skupiny Viktor zajišťovali pro partyzánskou brigádu potraviny, mýdlo, léky, obvazový materiál, mapy, dalekohledy atd. Význam Přerovska pro zásobování partyzánů si jasně uvědomoval i štáb partyzánské brigády, který sem často vysílal svého zmocněnce Františka Mola, aby pro partyzány zabezpečil dodávky potřebných životních nezbytností.³⁴ Do zásobování partyzánů v Hostýnských horách byla také přímo či nepřímo zapojena řada přerovských živnostníků a podnikatelů. Tato skutečnost byla ovšem v období po únoru 1948, kdy situace nebyla těmto sociálním skupinám obyvatelstva právě příznivě nakloněna, v historii partyzánského hnutí do značné míry potlačována.

Vzhledem k naprostému nedostatku zbraní a trhavin byla asi nejméně významnou částí aktivity skupiny Viktor přímá bojová, sabotážní a diverzní činnost. V poválečném přehledu činnosti skupiny se uvádí zejména vyhození kolejí u Rokytnice (tj. na trati Olomouc–Přerov), po níž zůstala železniční trať 12 hodin neprůjezdná. Zajímavé ale je, že u této akce nejsou uvedena ani jména jejích přímých účastníků, ani její datum, byť tyto údaje nechybějí u dalších, daleko méně výrazných akcí skupiny Viktor. K útoku výbušninou na železniční trať u Rokytnice skutečně 24. dubna 1945 došlo,³⁵ je ale pravděpodobné, že podíl skupiny Viktor na této diverzní akci byl spíše nepřímý. (K této akci se později hlásily i další odbojové skupiny na Pře-

30 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny Viktor pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

31 Tamtéž.

32 SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*. Praha 1991, s. 260–261.

33 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny Viktor pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

34 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5566/1986 – vzpomínky Augustina Bečáka.

35 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5577/1986 – záznam traťové stavební zprávy v Olomouci. KURAL, V.: *Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě*. Historie a vojenství, 1959, s. 663.

rovsku, zejména skupina Javor nadporučíka Petra Šimka a skupina Tolstoj z Dobřčic.)

Příchod sil 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky do Hostýnských hor a blíží se konec války motivoval i další protinacistické síly na Přerovsku. Kolem některých důstojníků bývalé československé armády vznikly nové odbojové skupiny (zmíněná skupina Javor a skupina majora Zapletala) a aktivizoval se i komunistický odboj. Pochybnosti už v období okupace panovaly kolem činnosti organizace s názvem Rudá slovanská internacionála (RSI). Řada členů RSI se ale skutečně významně podílela na zásobování partyzánských skupin v Hostýnských horách.

V těsné blízkosti Přerova byly vytvořeny i dvě sabotážně diverzní skupiny, které byly přímo napojeny na 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, konkrétně na její oddíl vedený komisařem brigády Ivanem Stěpanovem. V tehdy samostatné obci Předmostí u Přerova vznikla v prosinci 1944 skupina Josef, jejímž velitelem se stal Josef Minks, syn hajného z Rusavy. (Členové rodiny Minksovy se aktivně účastnili odbojového hnutí už v předcházejícím průběhu okupace, mj. spolupracovali v roce 1942 se Zeleným kádrem, prvním partyzánským oddílem v českých zemích.) Do činnosti skupiny Josef byli zapojeni zejména mladí lidé – většina členů se narodila až po roce 1920 – ale i někteří starší odbojoví pracovníci z počátků okupace, např. přerovský železničář Augustin Bečák. Koncem února 1945 se část členů skupiny Josef, kteří měli zbraně, připojila přímo k partyzánské brigádě Jana Žižky. V průběhu střetnutí partyzánů s nacisty tři z nich – Vladislav Salík, Jan Hudeček a František Janda – zahynuli. Část členů skupiny Josef pokračovala dále v činnosti v Přerově a okolí a podílela se zejména na zásobovací aktivitě ve prospěch partyzánské brigády.³⁶

Nejvýraznější akcí skupiny Josef – do vypuknutí Přerovského povstání – se stala destrukce na železniční trati u Popovic, která proběhla v ranních hodinách 13. dubna 1945. Tato akce byla přímo vyžádána spojkami ze štábu partyzánské brigády.³⁷ Vzhledem k tomu, že ve stejný den a zhruba ve stejnou dobu vybuchla i nálož pod vlakem na trati Vsetín–Jablunka, je zřejmé, že šlo o snahu partyzánů paralyzovat železniční dopravu v širším měřítku. Členové skupiny Josef ovšem neměli pro svoji akci k dispozici výbušniny, proto využili spolupráce přerovských železničářů, provedli přerušení trati mechanickými prostředky, uvolnili šrouby a odstranili železniční pražec. V důsledku toho pak došlo k vykolejení lokomotivy a poškození trati v délce asi sto metrů. Ozbrojený doprovod vlaku na akci reagoval zmatenou střelbou do okolí. Doprava na trati pak byla přerušena na sedm hodin.³⁸

Další sabotážní skupina napojená na partyzánský oddíl kpt. Ivana Stěpanova vznikla v závěru roku 1944 nedaleko Přerova v obci Dobřčicích. Tato skupina mohla navázat na předchozí ilegální činnost části místních občanů, která spočívala zejména ve výrobě a distribuci protinacistických letáků a provádění drobných sabotáží. Činnost dobrčické skupiny se postupně rozrostla i do některých dalších obcí v okolí. V závěru roku 1944 byla do Dobřčic vyslána od štábu 1. čs. brigády Jana Žižky menší skupina partyzánů pod vedením bývalého válečného zajatce Vladimíra Tolstého a českého partyzána Josefa Doláka, aby odtud operovala.³⁹ (Informace o ilegální činnosti v Dobřčicích měl štáb partyzánské brigády od uprchlých sovět-

ských válečných zajatců, kteří v obci našli útočiště a poté byli odtud přepraveni na Valašsko.)

V následujícím období spočívala činnost vytvořené partyzánské skupiny Tolstoj, do níž se zapojila i řada místních vlastenců, v opatrování zbraní a trhavin, zásobovací činnosti ve prospěch partyzánské brigády a znepokojování nacistických sil přepadovými a diverzními akcemi v okolí. Členové skupiny mj. v noci z 5. na 6. dubna 1945 přepadli skladiště zbraní v zámku v Pavlovicích u Přerova a podařilo se jim ukořistit část zde uložené výzbroje. (Další zbraně a střelivo pro potřebu členů skupiny byly získávány železničáři na přerovském nádraží z transportů pro německou armádu.) Členové skupiny Tolstoj uskutečnili i přepad německé hlídky v Horní Moštěnici a dne 9. dubna 1945 proběhla zásobovací akce v Šišmě a Staré Vsi. Při přepravě získaných potravin do štábu partyzánské brigády na Černavě v Hostýnských horách zahynul ale při přestřelce s Němci ruský partyzán Saša, člen skupiny.⁴⁰

Zapojení velkého množství osob do zásobovacích i jiných akcí ve prospěch partyzánských skupin samozřejmě vytvářelo nebezpečí odhalení ze strany nacistických bezpečnostních složek, které se pochopitelně pokoušely zlikvidovat zejména štáb partyzánské brigády Jana Žižky. Přímé ohrožení přinesla na přelomu února a března 1945 aktivita agenta německé zpravodajské služby Waltera Proskowetze, který vystupoval jako nadporučík Pinkas, velitel partyzánského oddílu Za rodinu. (Tento údajný „partyzánský oddíl“ byl ve skutečnosti složen z vlasovců.) Proskowetzovi se podařilo přes osobní známost s přerovským zásobovatelem partyzánů Vilémem Brázdilem dostat přímo do štábu partyzánské brigády, který se tehdy zdržoval na Trojáku v Hostýnských horách. Partyzánům se nakonec podařilo nebezpečí odvrátit, ale Proskowetzovou akcí byla částečně postižena jejich podporovatelská síť mezi místními pasekáři. V důsledku své dekonspirace a následných protiakcí partyzánů musel Walter Proskowetz své poslání v Hostýnských horách ukončit a přesunul se do Prahy.⁴¹

Štáb partyzánské brigády pověřil vypátráním nebezpečného nacistického agenta členy přerovského odboje, kterým se skutečně podařilo odhalit pravou totožnost „nadporučíka Pinkase“ a zjistit i místo jeho pobytu. Do Prahy byla vyslána skupina přerovských odbojářů, kteří v průběhu Pražského povstání Waltera Proskowetze zajali a po německé kapitulaci přivezli do Přerova. Zde pak byl předán orgánům NKVD.⁴²

K dalšímu vážnému ohrožení činnosti TVCO došlo 31. března 1945, kdy zlínské gestapo zatkl jejího vedoucího a spojku na štáb 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky – Františka Foukala. V souvislosti s tím došlo tentýž

36 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2069/1980 – přehled činnosti skupiny Josef.

37 Vzpomínky Antonína Hradílků, archiv autora.

38 Tamtéž a KURAL, V.: *Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě*. Historie a vojenství, 1959, s. 662.

39 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/258/1979 – vzpomínky Josefa Doláka.

40 Vzpomínky Františka Ostrčilíka, archiv autora.

41 Podrobně k Proskowetzově činnosti viz SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, s. 200–204.

42 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 2g/4058/1983 – zpráva o Walteru Proskowetzovi a 1/4524/1985.

den k akci nacistických bezpečnostních sil proti vile ve Fryštáku, kde se ukrývaly obě radistky partyzánské brigády i s vysílací stanicí. V nerovném střetnutí obě zahynuly. Do ohrožení se dostali i Jan Rolek, velitel okresu Holešov v TVCO, a Miroslav Ondrák, velitel okresu Kroměříž. Oběma se ale podařilo za dramatických okolností před gestapem uprchnout. Vedoucí představitelé přerovského okresu TVCO – Bohuslav Šída a Vladimír Vincena – rovněž v dané situaci zvažovali svůj přechod do ilegality, nakonec se ale rozhodli ukrýt se v Přerově u svých známých a pokračovat v činnosti.⁴³ Gestapu se tentokrát hlouběji do struktury ilegální organizace proniknout nepodařilo, a tak přerovská organizace Viktor stejně jako další okresy TVCO mohly pokračovat v činnosti. Novým velitelem TVCO byl po zatčení Františka Foukala ustanoven poručík Jan Rolek (krycím jménem „Robert“).

V průběhu dubna 1945 došlo k ohrožení přerovské skupiny Viktor ze strany nacistických bezpečnostních složek ještě dvakrát. Nejprve byl Vladimír Vincena 7. dubna 1945 zadržen německou hlídkou na nádraží v Hulíně a poté předán gestapu. (Nejasná zůstává příčina Vincenova zadržení, v poválečné zprávě o činnosti skupiny Viktor není ani naznačena, proto lze snad spekulovat o nějaké neopatrnosti z jeho strany.) Po bezúspěšných výsleších a domovní prohlídce v jeho bytě ho ale gestapo 12. dubna 1945 propustilo.⁴⁴

Ještě v průběhu dubna 1945 došlo také k průlomu gestapa do přerovské podporovatelské sítě 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky, z níž bylo zatčeno několik osob – Oldřich Pec, Jaroslav Šejda, Karel Rundt a další. Vzhledem k propojenosti přerovských odbojových skupin vyvolané blížícím se koncem války představovalo toto zatýkání vážné ohrožení celého přerovského ilegálního hnutí, protože řada osob, které zatčení znali z ilegální činnosti, pracovala i v jiných odbojových skupinách. Naštěstí v této době už hrál časový faktor ve prospěch odboje i samotných zatčených. Gestapo soustředilo při vědomí blížícího se konce války pozornost zejména na ozbrojené složky odbojového hnutí, které představovaly akutní nebezpečí, tj. v daném případě na 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky. Když zjistilo, že přes zatčené se cestu k partyzánským skupinám v horách najít nepodaří, ve vyšetřování už nepokračovalo.⁴⁵

K výrazným odbojovým akcím zaměřeným zejména proti železniční dopravě došlo v posledních měsících nacistické okupace na Hranicku. Významnou roli zde hrálo zejména napojení místního odbojového hnutí na partyzánský oddíl pod velením Alexandra Dolinova (a po jeho smrti Petra Moskalenka), který byl součástí 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Tento oddíl se zaměřoval právě na diverzní činnost proti železniční dopravě. Vedoucí úlohu v odbojovém hnutí v hranickém okrese zaujal po zatčení Jaromíra Pukla nadporučík Jaroslav Václavík. Mezi jeho nejdůležitější spolupracovníky patřil JUC. Antonín Švehla, který vedl odbojovou a sabotážní skupinu „Záhoří“. Řada členů této skupiny byla už na počátku války zapojena v činnosti Obrany národa, někteří se také v průběhu Slovenského národního povstání pokusili přejít moravsko-slovenské hranice a zasáhnout do bojů na straně povstalců. Části se to skutečně podařilo, v těžkých bojích provázejících SNP tři z nich zahynuli. Skupině Záhoří se pak – přes nedostatek zbraní – podařilo uskutečnit řadu přepadových a diverzních akcí.⁴⁶

Pravděpodobně už na konci října nebo v průběhu listopadu 1944 byla navázána spolupráce mezi skupinou Záhoří a partyzánským oddílem A. Dolinova. Partyzánům a jejich spolupracovníkům se postupně podařilo získat poměrně značné množství tržavin ze zásob německé armády a 25. ledna 1945 i ze skladu firmy Dvořák ve Valašském Meziříčí, které byly určeny pro práci v kamenolomech.⁴⁷ Při snaze získat výbušniny ve vojenském skladu v lese u Valšovic zahynuli ovšem 2. dubna 1945 v důsledku exploze členové skupiny Záhoří Antonín Tomeček a Ladislav Unar.

Získání tržavin umožnilo partyzánům od začátku roku 1945 v prostoru Hranická řadu útoků proti železniční dopravě.⁴⁸ Nejúspěšnější diverze se uskutečnila 18. dubna 1945, kdy sabotážní skupina vedená Karlem Bartoňkem výbuchem nálože u Černotína na trati Valašské Meziříčí–Hranice zničila nákladní vlak, v němž byla zařazena řada cisteren s pohonnými hmotami. V důsledku exploze došlo k požáru převáženého paliva a zatarasení trati zničenými vagóny. Provoz zde byl obnoven v jednom směru až po 24 hodinách a obousměrně dokonce až další den.⁴⁹

Ve stejný den ale došlo i k tragédii, kdy pravděpodobně při přípravě náloží členy sabotážní skupiny došlo k explozi, která zničila domek rodiny Smolkových v Lešné Lhotce. Při výbuchu zahynuli tři členové rodiny Smolkových, dále pak K. Háša a A. Hommeová, těžce zraněn byl partyzán F. Skypala. Příslušníky nacistického protipartyzánského oddílu ke zvláštnímu použití č. 31 pak byl zavražděn i vlakvedoucí A. Homme.⁵⁰

Rovněž gestapu se podařilo zasadit hranickému odboji určité údery a v průběhu ledna a února 1945 byli mj. zatčeni ředitel měšťanské chlapecké školy v Hranicích František Čajka a praporčík Václav Rennert. Oba našli smrt – podobně jako učitel Jaromír Pukl – 10. dubna 1945 v plynové komoře v Mauthausenu.⁵¹

Přerovské povstání 1. května 1945 a účast odbojových skupin při osvobození

Na konci dubna 1945 vznikla v tzv. protektorátu Čechy a Morava zvláštní situace. Armády protihitlerovské koalice stály hluboko v srdci Německa, probíhaly urputné boje o Berlín a nacistická Třetí říše se potácela na prahu porážky. Na území Čech a Moravy byly ovšem v té době rozmístěny síly německé skupiny armád Střed, které čítaly kolem 800 tisíc mužů, dostatečně vybavených moderní vojenskou technikou. Toto mohutné usku-

43 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny Viktor pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

44 Tamtéž.

45 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 1426/46 – Bohumil Loibner, vlastní popis činnosti.

46 Materiály z expozice Pamětní síně odboje v Hranicích.

47 HROŠOVÁ, M.: cit. dílo, s. 39.

48 KURAL, V.: *Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě*, cit. dílo, s. 652–662.

49 Tamtéž a SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/128 – odbojová činnost na Hranicku.

50 SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, cit. dílo, s. 257.

51 NEDBÁLEK, F.: *Transport „KL 3“ Brno – Mauthausen*, cit. dílo, s. 205 a 212.

pení sice nemělo šanci zvrátit celkovou vojenskou situaci, ale poměrně účinně dokázalo blokovat prakticky až do konečného zhroucení Německa pokusy Rudé armády o rychlé obsazení českých zemí, a to i díky tomu, že sovětské velení vyčlenilo své hlavní síly k postupu na jiných směrech, především tedy k útoku na Berlín. Boje na Moravě tak nabývaly úporného a poměrně vleklého charakteru.

Za této rozporuplné situace vypuklo 1. května 1945 v Přerově povstání, které narušilo záměry německé okupační moci. Pro nacisty představovalo z vojenského hlediska nepříjemnou komplikaci především proto, že přišlo ve chvíli vážné krize jejich ozbrojených sil na Moravě. Dne 26. dubna 1945 osvobodil sovětský 2. ukrajinský front Brno a poté se značná část jeho sil stočila na sever a začala postupovat na Olomouc.⁵²

Ve stejné době probíhaly těžké boje i na Ostravsku, kde se náporu 4. ukrajinského frontu bránila nejsilnější a nejbojeschopnější součást skupiny armád Střed – 1. tanková armáda pod velením generála W. Nehringa. Té začalo i díky útoku 2. ukrajinského frontu ve směru Vyškov–Prostějov hrozit obklíčení, proto vzdala další boj o Ostravsko a zahájila na přelomu dubna a května 1945 rozsáhlý ústupový manévr do prostoru střední Moravy, s cílem vytvořit zde nová obranná postavení a udržet otevřené ústupové cesty na západ do Čech. A právě ve chvíli, kdy se z Ostravska začaly přesunovat desetitisíce německých vojáků, aby zabránili na obranné linii jižně od Prostějova dalšímu postupu 2. ukrajinského frontu, vypuklo prakticky v nejdůležitějším komunikačním uzlu na střední Moravě povstání.

Poněkud paradoxní je, že na povstání v té podobě, v jaké proběhlo, neměla zájem ani sovětská strana. Její vojenské i politické vedení samozřejmě vítalo operace odbojového hnutí, které usnadňovaly postup sovětských vojsk a poutaly část nepřátelských sil, na druhé straně ale nijak nepodporovalo a spíše tlumilo samostatné osvobozovací akce domácího odboje, protože vytvářely politickou situaci, která nebyla zcela pod kontrolou sovětské strany. Zřejmě proto také byly sovětské dodávky zbraní odbojovému hnutí jen velmi omezené.

Sovětská vojenská strategie navíc předpokládala hlavní úlohu pozemní armády, ostatní bojové složky včetně letectva a partyzánských jednotek měly plnit v podstatě podpůrnou roli. V souladu s touto koncepcí i s uvedenými politickými důvody dostalo přerovské odbojové hnutí, jehož hlavní složky byly řízeny štábem 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky, od sovětské strany úkol ovládnout ve chvíli osvobození Přerova nejdůležitější komunikační body ve městě – tj. železniční nádraží a mosty přes Bečvu, aby je Němci při ústupu nevyhodili do povětří a mohla je okamžitě využít Rudá armáda.⁵³ Objektivně je nutno konstatovat, že takový úkol odpovídal reálným možnostem přerovského odboje více než eventuální pokus o samostatné osvobození celého města tváří v tvář dosud mohutné síle německé armády. V důsledku potlačení povstání pak byla snaha přerovských odbojových skupin o záchranu mostů zmařena a Němci je v souvislosti se svým celkovým ústupem ze střední Moravy v noci ze 7. na 8. května zničili nebo těžce poškodili.

Jak už bylo uvedeno, viselo slovo kapitulace 1. května 1945 v Přerově prakticky ve vzduchu. Od rána ve městě vládla napjatá atmosféra, tvořily

se diskutující hloučky lidí a všeobecné očekávání konce války bylo živeno ústním podáním často zkreslených zpráv zahraničního rozhlasu o tom, že některé německé jednotky na západní frontě skládají zbraně. Už ve večerních hodinách 28. dubna 1945 referoval spojenecký rozhlas o nabídce kapitulace, kterou učinil západním spojencům říšský vůdce SS Heinrich Himmler. Není proto divu, že když kolem poledne 1. května oznámil přerovský městský rozhlas z budovy radnice ústy nezjištěného hlasatele konec války, kapitulaci Německa a obnovení Československé republiky, bralo to obyvatelstvo jako „úřední“ potvrzení svých očekávání a málokdo o této zprávě zpočátku zapochyboval.⁵⁴ Snad zde zafungovala i určitá dějinná paralela s okolnostmi vzniku Československé republiky 28. října 1918. V každém případě se toto hlášení městského rozhlasu stalo onou pověstnou jiskrou v sudu střelného prachu.

Okamžitě došlo ke shromažďování českého obyvatelstva před radnicí na dnešním náměstí TGM, ve Smetanově ulici před budovou okresního úřadu i na jiných místech ve městě. Lidé dávali najevo radost z konce okupace, zpívala se československá hymna, docházelo k likvidaci německých nápisů a vyvěšování československých vlajek. Ke konfliktům s nacistickou okupační mocí musely nevyhnutelně vést pokusy o odstranění protitankových překážek na mostech přes Bečvu, stavba improvizovaných barikád a odzbrojování německých a maďarských vojáků, nacházejících se ve velkém počtu ve městě.⁵⁵

Oficiální představitelé německé vojenské i politické moci v Přerově se náhle ocitli ve velmi svízelném postavení. Nevhodná reakce na probíhající události jim mohla přinést nelítostný postih, který mohl přijít buď ze strany jejich nadřízených – to v případě, že by ustoupili tlaku české strany a následně by se zpráva o konci války ukázala být nepravdivá – nebo od jejich českých protivníků, protože při skutečné kapitulaci by nesli plnou zodpovědnost za eventuální brutální zásah proti civilnímu obyvatelstvu. Není divu, že za dané situace volili zdržovací taktiku, snažili se udržet pod svou kontrolou důležité body ve městě, jednali se zástupci českých národních výborů a především se pokoušeli ujasnit si skutečný stav věcí.

Zdá se také, že si značná část Němců uvědomovala beznadějnou situaci nacistického režimu a přizpůsobovala tomu své jednání. Projevovalo se to v ulicích města, kde demoralizovaní maďarští a němečtí vojáci dobrovolně a často s viditelnou úlevou odevzdávali svoji výzbroj českému obyvatelstvu. Majitele tak změnilo nejen mnoho ručních zbraní, ale i motorová vozidla, a dokonce i děla. Nápadná je i poměrně zdrženlivá reakce přerovské vojenské posádky, a to i v době, kdy už nemohlo být pochyb, že zpráva o německé kapitulaci je mylná. Vzhledem ke shlukování obyvatelstva na otevřených prostranstvích by nebylo problémem střelbou do davu utopit povstání v krvi, ale k ničemu takovému nedošlo a většina českých padlých z 1. května zahynula v různých částech města se zbraní v ruce při

52 *Český antifašismus a odboj*. Praha 1988, s. 44.

53 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5562/1986 – vzpomínky Floriána Ostrčila na 1. 5. 1945.

54 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, zpráva NBS.

55 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 208/48 – Karl Streit, výslech K. Streita z 15. 12. 1948.

oboustranných přestřelkách. Naprosto pasivně přihlíželo událostem i přerovské gestapo, jehož velitel kriminální komisař Karl Streit sice vyslal do města dvoučlennou hlídku k obhlédnutí situace, ale jinak nařídil všem svým podřízeným, aby neopouštěli služebnu v Máchově ulici.⁵⁶

Malou horlivost některých německých představitelů při potlačování povstání a značný stupeň demoralizace některých vojenských jednotek si uvědomoval i velitel skupiny armád Střed polní maršál Ferdinand Schörner, který v rozkazu své armádní skupině z 2. května 1945 kritizoval, že nepokoje v Přerově nebyly tvrdě udušeny hned v samém zárodku, vyzýval k bezohlednému zákroku proti jakémukoliv dalšímu ohnisku vzpoury a ostře vyhrožoval všem „*slabochům a váhavcům ve vlastních řadách*“.⁵⁷

Komplikovanou situaci vyvolalo spontánní vypuknutí povstání i na české straně. V průběhu dubna 1945 došlo k vzájemnému propojování přerovských odbojových skupin a formování národních výborů, které měly převzít moc po osvobození. Dne 30. dubna se ze zástupců odbojových skupin a politických stran ustavil Revoluční okresní národní výbor, v jehož čele stál poručík v záloze Bohuslav Šída, vedoucí odbojové skupiny Viktor. Vojenským velitelem Přerova byl jmenován major Jaroslav Zapletal (krycím jménem „Metal“).⁵⁸

V průběhu 1. května zasedal tento národní výbor hlavně v bytě MUDr. Jaroslava Havla v Bartošově ulici. Vyslal své zástupce do jednotlivých částí města a pokoušel se převzít kontrolu nad klíčovými objekty – okresním úřadem, elektrárnou, poštou, Optikotechnou apod.⁵⁹ Také se rozhodl informovat o probíhajícím povstání štáb 1. čs. brigády Jana Žižky a požádat jeho prostřednictvím velení Rudé armády o letecký shoz zbraní a rychlý zásah sovětských tankových jednotek. Zpráva o událostech v Přerově skutečně do štábu partyzánské brigády v odpoledních hodinách 1. května dorazila a byla i radiotelegraficky předána vyšším velitelstvím Rudé armády. Stejně tak byl o přerovském povstání informován i zpravodajský výsadek 4. ukrajinského frontu Orel. Bohužel možnosti pomoci povstání zvenčí byly v dané situaci mizivé, protože německým jednotkám se podařilo stabilizovat frontu a zastavit postup 2. ukrajinského frontu jižně od Prostějova. Za zaznamenání stojí prudká reakce velitele partyzánské brigády D. B. Murzina, který nařídil „*okamžitě zatknout a přivést do štábu brigády velitele, který dal k povstání příkaz*“.⁶⁰

Do dramatických událostí v Přerově zasahoval i další český orgán, který se v průběhu 1. května ustavil na přerovské radnici pod názvem Revoluční místní národní výbor. Na rozdíl od Revolučního okresního národního výboru, který v podstatě vycházel ze zásad Košického vládního programu, reprezentoval tento výbor spíše politické rozvrstvení z období předmnichovské ČSR. V jeho čele stál profesor přerovského gymnázia Jan Machovec, předválečný funkcionář agrární strany.

Představitelé obou národních výborů se marně snažili získat kontrolu nad chaotickým děním ve městě. Od prvního okamžiku jim také muselo být jasné, že německá strana má vojenskou převahu a že i zásah poměrně dobře vyzbrojených příslušníků partyzánských skupin Josef a Tolstoj ovlivnil celkovou situaci jen částečně. Členové skupiny Tolstoj se účastnili odzbrojování německých a maďarských vojáků, které přerůstalo v ozbrojené srážky, v Horní Moštěnici a v jižní a jihovýchodní části Přerova, oddíl

Josef vyvíjel obdobnou činnost v Předmostí a na severním okraji města. Partyzáni z obou skupin se pokoušeli zablokovat německým jednotkám přístupové cesty od Bystřice pod Hostýnem, Holešova a Olomouce, což se jim ale vzhledem k nerovnosti sil nemohlo podařit.⁶¹ Při bojích s přesilou byli přitom smrtelně zraněni partyzáni Jan Masařík a Vladimír Sedych, členové skupiny Tolstoj.

Ke střetům s německými vojáky docházelo i v jiných částech Přerova – dokladem je řada pamětních desek se jmény obětí. Pokusem vtisknout probíhajícímu událostem aspoň základní vojenskou organizaci bylo hlášení městského rozhlasu, které vyzývalo důstojníky čs. armády a bývalé legionáře, aby přišli na náměstí před radnici. Skutečně se jich zde asi třicet pod vedením plukovníka Františka Rakovčíka shromáždilo, ale pro rychlý spád událostí nemohli situaci nijak ovlivnit.⁶²

Mimořádně dramaticky proběhly události 1. května na přerovském železničním nádraží. V průběhu dubna 1945 se zde na základě existujících odbojových buněk vytvořil Železniční národní výbor, který měl ve chvíli osvobození převzít do svých rukou kontrolu nad nádražím.⁶³ Železničářům se podařilo získat poměrně značné množství zbraní, a když se 1. května rozšířily zprávy o událostech probíhajících ve městě, dal Železniční národní výbor pokyn k plánované akci. Skupiny železničních zaměstnanců převzaly kontrolu nad jednotlivými nádražními služebnami i nad železničním mostem přes Bečvu a podařilo se jim odzbrojit velké množství německých a maďarských vojáků, kteří byli dezorientováni zprávou o kapitulaci. Ale i tady se situace postupně komplikovala, a když německý velitel nádraží kapitán Blaschke vyzval nádražním rozhlasem vojáky ke kladení odporu, došlo k tvrdým ozbrojeným střetnutím, a to zejména v oblasti přednádraží směrem k Lověšicím a Horní Moštěnici. V průběhu těchto bojů, které se protáhly do pozdních odpoledních hodin, nasadili Němci posily a znovu prostor nádraží plně ovládli. V boji přitom zahynulo deset Čechů a čtyři bývalí sovětské váleční zajatci, kteří se povstání rovněž účastnili.⁶⁴

V průběhu 1. května členové národních výborů opakovaně jednali s představiteli německé civilní správy – okresním hejtnanem Erwinem Krautem a vládním komisařem Přerova Hansem Petznym, i s místními vojenskými činiteli – majorem Jacobem a nadporučíkem Schneelem. Zpočátku měla při těchto jednáních převahu česká strana, která v důsledku široce rozšířených zpráv o konci války žádala předání moci do svých rukou, zastavení příprav destrukcí plánovaných Němci ve městě, kapitulaci přerovské vojenské posádky apod.⁶⁵ S německými vojenskými představiteli byla dojedná-

56 Tamtéž.

57 VOŽDA, G.: *Přerovské povstání 1. května 1945*. Přerov 1975, s. 110.

58 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2162/1982 – Přerovské povstání.

59 *Vzpomínky Vavřince Hudouska*. KP, listopad 1966, s. 116–120.

60 CEKOTA, V. – ŘEZÁČ, F.: *Hnutí odporu na Přerovsku a Hranicku za okupace*. In: KSČ v čele národně osvobozenického boje lidu na Přerovsku. Přerov 1965, s. 90.

61 *Vzpomínky Františka Ostrčilíka*, archiv autora.

62 *Vzpomínky Viléma Šandery*. KP, listopad 1966, s. 121–124.

63 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2064/1980 – činnost železniční skupiny v Přerově.

64 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 5/6134/1987.

65 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/208/1979.

na dohoda o vzájemném nenapadání se, kterou ovšem vzhledem k chaotické situaci ve městě rozbouřeném emocemi nebylo možné dodržet.

S přibývajícimi informacemi o skutečné situaci se ovšem začali čeští zástupci dostávat při jednáních do defenzivy, a aby zabránili zbytečným obětím na životech, přistoupili na požadavek německé strany na uklidnění obyvatelstva. Revoluční okresní národní výbor vydal prostřednictvím městského rozhlasu výzvu, aby lidé opustili ulice a uchýlili se do svých domovů.⁶⁶ To už se ale rozhodujícím faktorem staly silné německé jednotky přicházející do Přerova zvenčí. Pod jejich tlakem se ozbrojené skupiny povstalců z města stáhly a ustoupily do okolních obcí, kde ale i v následujících dnech pokračovalo v bojové činnosti.

Nacisté ve svých plánech pro závěrečné období války počítali i s možností vnitřních nepokojů v protektorátu, a proto když došlo 1. května k přerovským událostem, mohli poměrně rychle zareagovat. Mezi armádními a policejními představiteli vznikl sice určitý spor o to, kdo má vlastně povstání potlačit, ale pak obě složky postupovaly společně.⁶⁷ Německý státní ministr pro Čechy a Moravu Karl Hermann Frank vydal pro tuto část Moravy kódové heslo „Gorenz“ a proti Přerovu byla nasazena německá pořádková policie z Holešova a Olomouce, poplachové jednotky zbraní SS z Olomouce a další formace SS z Bystřice pod Hostýnem.⁶⁸ V Přerově samém se už před povstáním nacházely poměrně značné policejní síly – kromě členů místní služebny gestapa zde byla rozmístěna jednotka německé ochranné policie a v hostinci v Michalově měl stanoviště speciální oddíl Olza, který se zde připravoval na záškodnický boj v nepřátelském týlu.⁶⁹

Rozhodující úlohu ovšem sehrály německé armádní jednotky. Ve chvíli povstání byly v Přerově umístěny na letišti, v budově gymnázia a v kasárnách za podjezdem dva prapory wehrmachtu, ke kterým je nutno připočítat i velké množství vojáků útvarů ustupujících německé armády, nacházejících se rozptýleně ve městě.⁷⁰ Nacisté na potlačení povstání využili i jednu rotu kozáckého praporu Feuermittel, nasazeného proti partyzánům v prostoru Velkého Újezda, který velice neblaze proslul v dubnu 1945 krvavými represemi vůči obyvatelstvu obcí Zákřov a Přestavlký. Nejmhutnější bojovou silou byla ale 1. tanková armáda, která se při svém právě probíhajícímu ústupu z Ostravska na střední Moravu prakticky nemohla Přerovu vyhnout. Z její sestavy byla vyčleněna motorizovaná jednotka, která se rovněž podílela na pacifikaci města. V odpoledních hodinách 1. května bylo povstání za pomoci obrněných vozidel udušeno, v Přerově byl vyhlášen výjimečný stav s nočním zákazem vycházení a nacisté se chystali ke krvavé odvetě.

Do tragického finále zasahoval na dálku K. H. Frank, který 1. května večer telefonicky nařídil přerovskému gestapu, aby byli zatčeni a popraveni všichni účastníci povstání.⁷¹ Přímé řízení represálií převzal do svých rukou vládní rada Max Rausch, velitel německé bezpečnostní policie na Moravě, který společně s členy brněnské řídicí ústředny gestapa O. Koslowskim a Armbrechtem přijel z Jihlavy do Přerova kolem poledne 2. května. Už předtím sem dorazila po půlnoci z 1. na 2. května na Rauschův příkaz dvanáctičlenná skupina olomouckého gestapa v čele s kriminálním komisařem Richardem Heidanem. Velitel přerovského gestapa Karl Streit ztratil vzhledem ke své nečinnosti během povstání Frankovu důvěru a byl

odsunut do pozadí.⁷² Zjištění příčin událostí 1. května se ujal kriminální rada Otto Koslowski, který po krátkém vyšetřování konstatoval, že povstání vzniklo spontánně, bez předem promyšleného plánu.⁷³

V průběhu potlačování povstání a poté v noci z 1. na 2. května bylo přerovským gestapem a členy zvláštní skupiny Olza zatčeno asi sto osob, které byly vyšetřovány v úřadovně gestapa u Michalova, v gymnáziu a v budově Okresního úřadu ve Smetanově ulici. Pátrání se zaměřovalo zejména na lidi, kteří výrazně vystupovali v průběhu 1. května jako mluvčí českého obyvatelstva, nebo se exponovali při jednání s německými představiteli. V budově gymnázia byli rovněž internováni příslušníci přerovské městské policie a četnictva, z nichž někteří se velice výrazně při povstání angažovali. Nicméně značná část osob, na jejichž dopadení mělo gestapo zájem – včetně členů Revolučního okresního národního výboru – včas z města uprchla.

Výslechy zatčených, které prováděli zejména olomoučtí gestapáci, byly většinou jen zběžné – vodítkem bylo, zda dotyčný odzbrojoval německé vojáky, byl členem národního výboru nebo vyvేశil československou vlajku.⁷⁴ Zdá se, že pro užší výběr hlavních „viníků“ byly využity i informace, které přerovské gestapo shromáždilo v předchozím průběhu okupace.

Dne 2. května se zhruba v 17 hodin konala na Okresním úřadě ve Smetanově ulici porada přítomných nacistických špiček, na které měl hlavní slovo Max Rausch. Sdělil přítomným, že dostal od K. H. Franka zplnomocnění k vykonání rozsudků smrti nad účastníky povstání.⁷⁵ Vězně určené k popravě vybral ze zatčených právě Max Rausch společně s Otto Koslowskim. Je pravděpodobné, že v případě některých osob nešlo ani tak o jejich „vinu“, ale spíše o doplnění počtu. Většina ostatních zadržených byla poté propuštěna.

Technické okolnosti popravy zabezpečovalo olomoucké gestapo. Vzhledem k tomu, že Přerov už patřil do bojového pásma německé armády, musel popravu formálně schválit i velící generál wehrmachtu v Olomouci.⁷⁶ Ve večerních hodinách 2. května bylo 21 odsouzených odvezeno nákladním autem z věznice přerovského okresního soudu na vojenskou střelnici v Olomouci-Lazcích. Zde byli členy olomouckého gestapa pod vedením vrchního

66 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2162/1982.

67 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, zpráva okresního velitelství SNB Přerov z 21. 12. 1945.

68 SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, s. 350.

69 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, výslech Františka Langerá.

70 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/208/1979.

71 *Vzpomínky Ludmily Koplíkové*. KP, listopad 1966, s. 114.

72 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 85/47 – František Langer.

73 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 208/48 – Karl Streit, výpis protokolu s Otto Koslowskim z 3. 12. 1948.

74 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 1426/46 – Bohumil Loibner, protokol z 12. 1. 1946.

75 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 208/48 – Karl Streit, protokol z 24. 12. 1948.

76 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, výpověď B. Loibnera.

Exhumace osob popravených 2. 5. 1945 v Lazcích. SOkA Přerov

Exhumovaná mrtvola odbojáře Jana Machovce. SOkA Přerov

kriminálního tajemníka J. Rimkuse, který měl zkušenosti s podobnými „akcemi“ z území SSSR a Slovenska, zastřeleni ranou do týla a pohřbeni v připraveném hromadném hrobu. Gestapo se maximálně snažilo svůj zločin zamaskovat – před popravou byly odsouzeným odebrány všechny osobní věci, podle kterých by mohli být později identifikováni. Společně s Pře-

rovany byli jako nežádoucí svědkové zlikvidováni i oba olomoučtí vězni, kteří hrob kopali.⁷⁷

Mezi oběťmi tohoto hrůzného činu byli mj. členové Revolučního místního národního výboru (Jan Machovec, Karel Ertl), příslušníci protektorátního četnictva nebo městské policie (Jan Sedlák, Jan Švehlák, František Vitásek), lidé zadrženi během povstání se zbraní v ruce (Hynek Vlček, Ladislav Kellner, Jaroslav Motáň) nebo přistižení při vyvěšování praporů (Matylda Dokládálová).⁷⁸ Dvaadvacátou přerovskou obětí byl obchodník Josef Beneš, který zemřel na následky výslechů v přerovské věznici a jeho tělo bylo na příkaz Maxe Rausche vhozeno přerovskými gestapáky v noci z 2. na 3. května do Bečvy.

Ani poprava 21 osob ovšem K. H. Frankovi nestačila a žádal další represe. Proto došlo 3. května k další vlně zatýkání a Max Rausch nařídil Richardu Heidanovi přemístit dalších asi 20 osob zúčastněných na povstání do věznice olomouckého krajského soudu. Mezi zatčenými v této skupině byl i plukovník František Rakovčík. Jaký neblahý osud by tyto lidi, převezené z Přerova do Olomouce 5. května, očekával, je poměrně dobře odhadnutelné. Naštěstí je zachránil rychlý spád událostí a německá důslednost při plnění rozkazů. Souhlas s dalšími popravami si totiž přímo vyhradil K. H. Frank, a vzhledem k tomu, že od 5. května bylo v důsledku povstání v Praze přerušeno spojení mezi Olomoucí a hlavním městem, nemohl dát příkaz k jejich usmrcení.⁷⁹ Konečně ještě 7. května bylo dalších asi 40 Přerovanů odvedeno jako rukojmí a až následující den propuštěno v nedaleké Lukové. Nacisté si tak pojišťovali klid ve městě při jeho vyklizení.

Zbývá nám zhodnotit význam přerovského povstání. Lze ho samozřejmě chápat jak hrdinsky, tak i tragicky – záleží na úhlu pohledu. Nesporně přispělo ke zvýšení dezorganizace v týlu německé armády. Jeho přímý ohlas je možné zaznamenat na řadě míst v blízkém i vzdáleném okolí – v Čekyni, Horní Moštěnici, Lukové, Předmostí, Lověšicích, Dobřicích, Citově, Brodku u Přerova, Císařově, Rokytnici, Grygově, Kožušanech, Velkém Týnci, Majetíně, Práslavicích, Charvátech a Olomouci. Mnohde měly události podobně dramatický průběh jako v Přerově. Například v Brodku u Přerova bylo povstání vyvoláno příjezdem lokomotivy vyslané povstalci z přerovského nádraží. Moc v obci převzal národní výbor a místní vlastenci odzbrojili transport maďarských vojáků přítomný na železniční stanici.⁸⁰ Pak ale bylo povstání Němci potlačeno vysláním obrněného vlaku a tankové jednotky, tři brodečtí občané byli v noci z 1. na 2. května zatčeni německými vojáky a jejich mrtvá těla byla později nalezena společně se 14 popravenými z Kožušan ve dvou hromadných hrobech u pevnůstky č. 13 za olomouckou nemocnicí.⁸¹ Podle zjištěných údajů při povstání jen v samotném Přerově a v jeho nejbližším okolí na české straně padlo, zemřelo později na následky utrpených zranění, nebo bylo nacisty popraveno 40 až 50 osob. Ztráty mezi německými vojáky nebo civilisty známy nejsou a asi ani nikdy přesně zjištěny nebudou.

77 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 85/47 – František Langer, protokol z 18. 10. 1945.

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 Vzpomínky Augustina Žilinského. KP, červen 1967, s. 207–208.

To už se ale nacistická Třetí říše definitivně hroutila a 8. května nadešel konečně den svobody i pro Přerov. V dopoledních hodinách do něj vstoupily jednotky sovětské 81. střelecké divize, které patřily do sestavy 4. ukrajinského frontu. O město samotné se nebojovalo, protože německá armáda ho v souvislosti se svým celkovým ústupem na západ po provedení destrukčních akcí vyklidila. Už v ranních hodinách téhož dne ustoupily německé jednotky i z Hranic, ve kterých pak české obyvatelstvo přivítalo sovětské jednotky asi v půl šesté.

I na osvobozovacích bojích na Přerovsku se podílely skupiny domácího odboje, které se pokoušely podle svých možností pomoci Rudé armádě. Např. část partyzánské skupiny Josef napadla v lesích u Čekyně ženijní jednotku německé armády ustupující po provedených destrukcích z Přerova a způsobila jí určité ztráty. Po příchodu sovětských vojsk do Přerova se k nim část partyzánů ze skupiny Josef přidala a postupovala spolu s nimi ve směru na Olomouc.⁸² Členové přerovského odboje se také výrazně podíleli na nápravě válečných škod a obnově mírového života ve svém městě.

I v posledních dnech si ale válka vybírala svoji krutou daň. Člen skupiny „Viktor“ František Körner (otec spisovatele a scenáristy Vladimíra Körnera) padl 7. května 1945 při střetnutí se skupinou ustupujících německých vojáků nedaleko Kojetína. Tři členové přerovské železniční odbojové skupiny – František Harna, Antonín Odstrčil starší a Antonín Odstrčil mladší – byli nedaleko Zábeštní Lhoty zadrženi německými vojáky. Po zjištění, že mají u sebe zbraně, byli 8. května v lese mezi Zábeštní Lhotou a Penčicemi zastřeleni.⁸³

Pozdější osudy těch přerovských a hranických odbojářů, kteří přežili nacistickou okupaci, se od sebe často diametrálně lišily. Část se solidarizovala s poúnorovým komunistickým režimem a někteří se dokonce stali i jeho exponenty, jiní jím byli naopak tvrdě postiženi. Někteří členové partyzánských skupin Tolstoj a Josef byli odsouzeni k dlouholetým trestům vězení v souvislosti s protikomunistickou organizací Světlana, v rámci represí proti důstojníkům čs. armády byl v 50. letech vězněn i generál František Rakovčík. Podplukovník Jaroslav Václavík, velitel hranického okresu v organizaci CLAY a poté v TVCO, emigroval po únoru 1948 na Západ a zemřel v březnu 1983 v USA.⁸⁴ Objektivní ocenění zásluh přerovské skupiny Viktor bylo v období komunistického režimu nemožné mj. kvůli její spolupráci se západním paravýsádkem CLAY, jehož velitel Antonín Bartoš se výrazně protikomunisticky angažoval jak v poválečném Československu, tak i po únoru 1948 v emigraci. Skupině Viktor „uškodilo“ i poválečné členství Bohuslava Šídy a některých dalších jejích členů v sociálně demokratické straně. Hrdinství statečných lidí bojujících za svobodu svého národa by ale nemělo upadnout v zapomnění.

81 SOKA Přerov, fond SŠ Brodek u Přerova, příloha ke školní kronice. FIALA, J.: *Z historie katovského řemesla v Olomouci III. Popravy v Olomouci za nacistické okupace Československa v letech 1939–1945 a během činnosti zdejšího Mimořádného lidového soudu v letech 1945–1948*. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 2009, č. 298, s. 64–66.

82 Vzpomínky Antonína Hradílků, archiv autora.

83 Tamtéž a Přerovsko a Hranicko před 25 lety, Přerov 1970, s. 11.

84 Materiály z expozice Pamětní síně odboje v Hranicích.